

Marta Tylza-Janosz

Działalność rolna administracji żywieckiej w dobrach Albrechta Fryderyka Habsburga w latach 1871–1880¹

W XIX wieku w Zachodniej Galicji na dawnym pograniczu polsko-śląskim powstał duży majątek ziemski, którego właścicielami byli przedstawiciele dynastii habsburskiej. Posiadłość ta mieściła się w granicach dawnego państwa żywieckiego Komorowskich i Wielopolskich, w dorzeczu rzek Koszarowy i Soły. Ponadto w jej skład wchodziły jeszcze dobra położone w okolicach Oświęcimia i Białej Krakowskiej.

Habsburgowie, jako właściciele ziemscy, pojawili się w Galicji w roku 1808, kiedy to książę Albrecht Sasko-Cieszyński (1738–1822), Habsburg po kądzieli, zakupił dobra Czaniec, Bestwina i Porąbka. Jako właściciel posiadłości na Śląsku Cieszyńskim, podlegających pod zarząd Komory Cieszyńskiej, podporządkował nowo zakupione majątki galicyjskie tejże administracji. Zgodnie z wolą księcia kontynuowała ona skup folwarków w Galicji, wykorzystując często zadłużenie polskiej szlachty. Cały majątek, w tym posiadłości w Galicji odziedziczył po Albrechcie bratanek jego żony, Karol Ludwik (1771–1847), syn cesarza Leopolda II. Habsburg ten był założycielem nowej linii dynastii, nazywanej ze względu na dobra, żywiecką. Karol kontynuował powiększanie dóbr, co doprowadziło do powstania nowego „państwa żywieckiego”, składającego się z dwóch części: północnej (tereny w okolicach Oświęcimia i Białej) oraz południowej (dawne państwo żywieckie, z wyjątkiem kluczy: suskiego i ślemieńskiego). Do roku 1847 dobra galicyjskie z dwoma zarządami w Żywcu i Bestwinie znajdowały się w zależności zwierzchniej od Komory Cieszyńskiej, co hamowało rozwój Żywiecczyzny. Sytuacja zmieniła się z chwilą objęcia dóbr przez syna Karola, arcyksięcia Albrechta Fryderyka (1838–1895) w roku 1847. Panowanie tego Habsburga było bardzo owocne dla posiadłości galicyjskich. Przez 48 lat swoich rządów na Żywiecczyźnie arcyksiążę doprowadził do jej rozwoju gospodarczego. Było to możliwe dzięki olbrzymim zmianom w administrowaniu dobrami oraz osobistemu zaangażowaniu Albrechta w zarządzanie majątkiem.

Pierwszą zmianą, jaką wprowadził arcyksiążę, było oderwanie dóbr galicyjskich od cieszyńskich, nadanie im statusu dóbr alodialnych i utworzenie w roku 1847 głównej administracji w Żywcu. Tak powstała Dyrekcja Dóbr Żywieckich. Na jej czele stał dyrektor główny, który był pełnomocnikiem właściciela i jego zastępcą na czas nieobecności w Żywcu. W roku 1871 funkcję tę pełnił Ferdynand Ludwik von Loydyn, a od 1875 roku Friedrich Diffenbach². Dyrektor odgrywał nadrzędną rolę w sprawowaniu władzy w dobrach, był przełożonym wszystkich urzędników, mianował go sam arcyksiążę i tylko przed nim dyrektor był odpowiedzialny za prowadzoną przez siebie politykę w majątku³. W celu kontroli Albrecht Fryderyk już z chwilą powołania Dyrekcji zastrzegł sobie prawo do ostatecznego decydowania o wszystkich sprawach w dobrach i musiał być w związku z tym informowany na bieżąco o prowadzonej polityce.

Dyrekcja dzieliła się na działy, z których każdy zajmował się ściśle określoną dziedziną prowadzonej gospodarki. W roku 1871 było siedem działów⁴. Naczelnym urzędem w Dyrekcji był urząd centralny, który sprawował nadzór nad innymi resortami. W jego skład wchodził: dyrektor główny, radca prawny, sekretarz, pracownik kancelarii, dwóch głównych księgowych oraz dwóch adiunktów. Dla spraw związanych z gospodarką leśną istniał urząd leśny, funkcjonowaniem istniejących na Żywiecczyźnie fabryk i zakładów zajmował się dział do spraw przemysłu, natomiast wszelkie sprawy budowlane leżały w gestii urzędu budowlanego.

Sprawami podatków zajmował się dział podatkowy, a korespondencję i wszelkiego rodzaju dokumentację gospodarczą prowadził urząd kancelarii i map. Pomiedzy rokiem 1871 a 1875 powstał jeszcze resort kontroli i spraw prawnych. Istniejący oprócz tego dział ekonomii rolnych, w latach 70. XIX wieku, podlegał urzędowi centralnemu. Na czele każdego resortu stali główni administratorzy, mając do pomocy od 1–4 pracowników. Kierownicy ci wraz z dyrektorem dóbr tworzyli Radę Dyrekcyjną. Ruch służbowy w obrębie administracji nadrzędnej był słaby. Albrecht niechętnie zmieniał oddanych i sprawdzonych pracowników. Część osób pełniących najwyższe funkcje kierownicze w Dyrekcji piastowała wcześniej niższe stanowiska w administracji cieszyńskiej i było niepolskiego pochodzenia⁵. W latach 1871–1880 na czele poszczególnych działów stali: Paul Rau (urząd przemysłowy), Johan Rzechak (do 1876 urząd leśny), Moritz Kożeśnik (od 1876 urząd leśny), Karol Pietschka (urząd budowlany), Franz Miksch (urząd podatkowy), Daniel Hartman (kancelaria

¹ Zakres chronologiczny opracowania związany jest z materiałem źródłowym.

² Archiwum Państwowe w Katowicach – Oddział w Żywcu, zespół akt Dyrekcji Dóbr Żywieckich (dalej: APK-OŻ, DDŻ), sygn. 81 – Statistische Notitzen der Erzherz. Herrschaft Saybusch – Damönen seiner Kaiserlichen und Königlichen Hoheit des Erzherzogs Albrecht Verwaltung Gebeit der Herrschaft Saybusch in West Galizien 1871–1880.

³ Z. Rączka, Wstęp do inwentarza zespołu akt Dyrekcji Dóbr Żywieckich, Żywiec 1965, s. 12–15 (maszynopis w posiadaniu Archiwum Państwowego w Katowicach – Oddział w Żywcu).

⁴ APK-OŻ, DDŻ, sygn. 81.

⁵ APK-OŻ, DDŻ, sygn. 110/1 – Ruch służbowy, przemieszczenia, mianowania, awanse 1862–1938; APK-OŻ, DDŻ, sygn. 1316 – Rejestr pracowników zatrudnionych w administracji Dóbr Żywieckich.

i mapy), Robert Gebauer (do 1877 urząd kontroli) i Friedrich Mucha (od 1877 urząd kontroli). Poza pracownikami administracji w skład Dyrekcji Dóbr Żywieckich wchodziło trzech lekarzy: Anton Seidler w Żywcu, Rudolf Janotta w Węgierskiej Górcie jako lekarz zakładowy huty żelaza, August Brass w Żywcu. Do personelu Dyrekcji zaliczano również dyrektora Browaru Arcyksiążęcego w Pawlusi, Juliusza Wagnera. Łącznie w Dyrekcji w roku 1871 pracowało 55 urzędników, z czego 6 nadzwyczajnych, oraz 6 osób personelu pomocniczego. W majątkach rolnych (ekonomiach) pracowały wtedy 52 osoby, cztery lata później tylko 23 (co związane było z wyłączeniem z zarządu własnego części dóbr i oddaniem ich w dzierżawę). W administracji bezpośredniej w zakładach przemysłowych i fabrykach zatrudnionych było w roku 1871 siedmiu kierowników. Najwięcej osób znalazło zatrudnienie w rewirach leśnych, ich liczba w 1871 roku wynosiła 109, natomiast po powiększeniu terenów leśnych przez zakup Makowa Podhalańskiego liczba zatrudnionych zwiększyła się dochodząc w roku 1878 do 165. Wszyscy pracownicy zatrudnieni w administracji, bądź w gospodarstwach leśnych czy też rolnych, mieli bardzo dobrą sytuację socjalną. Oprócz płac, które były dość wysokie, pracownicy pobierali jeszcze deputaty w naturze (sery, mleko, drewno), ponadto mieli zapewnioną bezpłatną opiekę lekarską, a państwo żywieckie dawało im mieszkania⁶. Pracownicy Dyrekcji korzystali również ze świadczeń socjalnych, takich jak prawo do emerytury i odszkodowania w razie wypadku, w związku z istnieniem w dobrach żywieckich Funduszu Zapomogowego. W roku 1871 w samej administracji w dobrach galicyjskich pracowały łącznie 233 osoby. W ciągu dziesięciolecia struktura pracownicza zmieniła się w związku ze zmianą kierunku rozwoju działalności gospodarczej z rolnej na leśną. Spadła liczba osób pracujących w ekonomicach, natomiast powiększyła się liczebność straży leśnej i pracowników przemysłu drzewnego.

Działalność produkcyjna w dobrach galicyjskich Albrechta Fryderyka podzielona była na trzy sektory: gospodarkę rolną, leśną i przemysł. Wszystkie te gałęzie uzupełniały się wzajemnie.

Gospodarka rolna skupiała się w tzw. ekonomicach. W roku 1871 były to 4 dystrykty rolne: Dankowice, Lipowa, Obszar i Wieprz, o łącznej liczbie 17 folwarków i powierzchni 5510 mórg⁷. W roku 1873 Dankowice zostały wydzierżawione Antonowi Wysokiemu, natomiast w trzy lata później to samo miało miejsce w przypadku Lipowej, którą oddano w najem Ferdynandowi Bidermanowi. Ostatecznie Dyrekcja pozostawiła w zarządzie własnym dwie ekonomie Obszar i Wieprz z 8 folwarkami, o powierzchni 2293 mórg w roku 1880.

Struktura areалу ekonomii w roku 1871 była złożona. Udział procentowy pól uprawnych wynosił ok. 59% ogólnej powierzchni, natomiast bardzo duży odsetek stanowiły nieużytki (ok. 29%), pastwiska ok. 5% na równi z łąkami⁸. W roku 1880 struktura ziemi majątków rolnych w Obszarze i Wieprzu przedstawiała się następują-

⁶ APK-OŻ, DDŻ, sygn. 134–136 – Grundbuch der Diener 1875–1881.

⁷ APK-OŻ, DDŻ, sygn. 81 – Statistische...

⁸ Ibidem.

co: 67% stanowiły pola uprawne, 5% łąki, 4,6% pastwiska. Zmiana ta była wywołana odłączeniem Dankowic i Lipowej, które miały bardzo znaczny odsetek nieużytków. Ponadto w ciągu tego dziesięciolecia zmienił się areał obszarów rolnych w Obszarze i Wieprzu. Wzrósł odsetek pól uprawnych w wyniku osuszania i przekazywania pod uprawę terenów bagiennych oraz zagospodarowywania nieużytków, których część przekształcono w łąki.

Produkcja rolna w ekonomiach nastawiona była w czterech kierunkach: na produkcję roślinną, hodowlę zwierząt z rybołówstwem, przetwórstwo mleka i gorzelnictwo.

Największym pod względem powierzchni kompleksem rolnym były Dankowice. W jego skład wchodziły dwa obszary rolne: Dankowice z folwarkami Dziadowszczyzna i Bestwinka, oraz Kaniów z Mirowcem. Całość obejmowała 1555 mórg. Główne kierownictwo tej ekonomii znajdowało się w większej części – Dankowicach. W roku 1871 funkcję administratora pełnił Józef Patyka. Służba folwarczna była dość liczna, składało się na nią 27 parobków, 17 stajennych, 4 pomocników, 9 pracowników nocnych oraz majster od wyrobu sera. W mniejszym kompleksie zarządcą był Gustaw Hillgartner, mający do pomocy 6 stajennych, 23 parobków, 3 pracowników nocnych i pracownika od gospodarki rybnej. Duża liczba służby w Dankowicach wskazuje na rozwiniętą hodowlę zwierząt, głównie był to chów owiec (1871 r. – 180 sztuk), świń (123) oraz krów mlecznych (82 sztuki). Ponadto majątek ten trudnił się wyrobem serów, co było możliwe dzięki istnieniu odpowiedniego zaplecza przemysłowego. W roku 1871 istniała tam wytwórnia sera, gorzelnia, fabryka drenów i rur, oraz cegielnia. Praktyka budowania zakładów produkujących materiały potrzebne do dalszego rozwoju gospodarczego dóbr była powszechnie stosowana przez Dyрекcję, wszystko po to by zapewnić majątkowi żywieckiemu samowystarczalność i ograniczyć koszty, na jakie musiałaby się narazić administracja Albrechta kupując wszelkie potrzebne towary. Zaplecza przemysłowego nie posiadał Kaniów, który był typowo rolnym majątkiem.

Drugą pod względem obszaru ekonomią był Wieprz, o powierzchni 1295 mórg. W skład tego majątku wchodziły folwarki: Wieprz z folwarkiem górnym oraz Górka. Administratorem w latach 1871–1875 był Ignatz Mienzil, natomiast od 1875 roku Adolf Klapsia. Służba fornalska była bardzo liczna, ze względu na rozbudowaną hodowlę i działalność przemysłową w folwarkach. Składało się na nią w roku 1871: 37 parobków, 19 stajennych, 2 nadzorców, 10 pracowników nocnych i kierownik wytwórni sera. Do roku 1875 liczba pracowników folwarcznych zmniejszyła się o 12 osób, a w 1880 wynosiła 66. Hodowla nastawiona była głównie na pozyskiwanie mleka, stąd duże pogłowie krów mlecznych przy małej liczbie świń i owiec. Zaplecze przemysłowe tej ekonomii tworzyły: wytwórnia sera, fabryka rur i drenów, gorzelnia, wapiennik, gdzie gaszono i wypalano wapno, oraz cegielnia.

Majątek rolny Obszar był mniejszy od Wieprza zarówno pod względem powierzchniowym (1062 morgi), jak i możliwości gospodarczych. W jego skład wchodziło pięć folwarków: Obszar Główny, Obszar Dwór Górny, Nowy Folwark, Stary Żywiec i Górny Folwark. Administratorem majątku w latach 1871–1880 był Piotr Stipanitz. Do dyspozycji miał 42 pracowników, w tym: 1 nadzorcę, 7 pracowników

nocnych, 22 parobków, 12 stajennych, w roku 1875 do pracy przyjęto jeszcze 4 parobków⁹. Dobra obszarские nastawione były głównie na uprawę roli oraz nieznacznie na hodowlę, w której przeważał chów bydła. Na terenie majątku funkcjonowała gorzelnia, wapiennik i cegielnia. W 1875 r. dobudowano jeszcze jedną cegielnię.

Najmniejszą ekonomią była Lipowa o powierzchni 906 mórg. Składała się ona z folwarków: Lipowa z Gwizdawką i Nowym Folwarkiem oraz Jastrząbką. Zarządcą tego majątku był od 1871 do 1875 roku Alfons Klapsia, a w 1875 roku Robert Gebauer, który rok później stał się dzierżawcą tej posiadłości. Hodowla zwierząt była nastawiona, podobnie jak to miało miejsce w przypadku Dankowic, na chów owiec, głównie ze względu na mleko do produkcji serów owczych, oraz krów mlecznych. Jako obiekty przemysłowe można wskazać wytwórnię sera, gorzelnię, cegielnię i wapiennik.

Dobra rolne Albrechta Fryderyka znane były z doskonałego sera, który stał się obok piwa żywieckiego głównym towarem eksportowym poza granice Galicji. W roku 1871 wytworzono łącznie 45 656 kg sera, co stanowiło w porównaniu z poprzednim rokiem wzrost o 656 kg. Na 1 cetnar sera (56 kg) zużyto we wspomnianym roku 654 litry mleka. Produkcja była bardzo opłacalna, gdyż w przeciągu roku cena tego towaru w bezpośredniej sprzedaży wzrosła o 1,83 fl. Do produkcji 1 kg sera zużywano średnio 11,02 litra mleka¹⁰. W roku 1877 z 445 602 litrów mleka, 2025 kg soli wyprodukowano 40 367 kg sera „Grojen” oraz 74 kg „Limburgena”. Część sera została sprzedana na rynku lokalnym, reszta została przeznaczona na eksport i deputaty dla pracowników. Poza produkcją sera, wytwarzano również masło, otrzymywane ze śmietany jako produkt uboczny przetwórstwa mlecznego i przeznaczane na deputaty dla pracowników. Przetwórstwo mleka zmniejszyło się w latach 1873–1876, kiedy to oddano w dzierżawę Dankowice i Lipową, jednakże można zauważyć podwyższenie wydajności krów z 7,5 litra mleka dziennie w 1871 r. do 8,9 w 1877 roku.

Podstawową dziedziną działalności majątków rolnych w dobrach żywieckich była jednak uprawa roli. Głównymi roślinami uprawnymi były zboża: owies, pszenica, jęczmień, żyto, poza tym ziemniaki i buraki pastewne. Procentowo największą część areалу ziemi w roku 1877 zajmowały uprawy ziemniaków – 15%, owsa – 12,9%, pszenicy – 11,2%, jęczmienia – 9,2%, żyta – 5,8%, mieszanki – 4,4%, rzepaku – 2,7%. Inne rośliny, w tym przemysłowe i pastewne zajmowały nawet po kilkanaście procent powierzchni pól uprawnych, np. koniczyna – 16,4%.

Wielkość produkcji roślinnej była proporcjonalna do zajmowanego przez uprawy areалу. W roku 1877 uzyskano 3083 ton owsa, 13 886 ton ziemniaków, 1639 t jęczmienia, 1453 t pszenicy, 1877 t buraków pastewnych. Zboże było uprawiane głównie ze względu na rozbudowany przemysł gorzelniczy, gdyż stanowiło podstawowy surowiec do produkcji piwa i wódki. Przechowywano również zboże jako paszę dla zwierząt, a część sprzedawano na rynku lokalnym. Głównym towarem handlowym były ziemniaki, których w roku 1877 sprzedano 1843 ton, oraz rzepak, którego plony sprzedano w danym roku w całości. Rolnictwo w dobrach żywieckich było na wysokim poziomie, jeżeli idzie o wydajność i uzyskiwanie jak najlepszych plonów.

⁹ Ibidem, *Ökonomie-Verwaltung* Obszar 1871.

¹⁰ Ibidem, *Milchnutzungs-Ausweis* pro 1877.

W końcu lat 70. XIX stulecia uzyskiwano średnio z hektara 14 kwintali zboża¹¹. Tak dobre wyniki stały się możliwe dzięki stosowaniu przez administrację żywiecką nowoczesnych metod uprawy, do których należy zaliczyć przede wszystkim częste nawożenie, zarówno naturalne, jak i sztuczne. Nawożenie naturalne (obornik, kompost) stosowano w przypadku upraw mieszanki zbóż, buraków pastewnych, a także łąk. Inne uprawy miały zarówno nawożenie naturalne, jak i sztuczne w postaci wapna i superfosforanów. Do powszechnego użycia środków chemicznych w dobrach żywieckich przyczyniło się istnienie fabryki nawozów sztucznych w Żywcu, która stanowiła własność Albrechta Fryderyka. W roku 1877 największą ilość nawozów sztucznych zastosowano przy uprawie żyta (147 ton na 78 morgach ziemi), następnie rzepaku (99 ton na 52 morgach ziemi)¹². Do dużej wydajności upraw w majątku rolnym Habsburgów poza nawożeniem przyczyniło się wprowadzenie upraw roślin pastewnych i przemysłowych, które użyźniały glebę, stąd duży udział areału koniczyny i buraków. W związku z rozwojem techniki do prac rolnych zakupiono dwie parowe młockarnie, żniwiarkę „Samuelson”, żniwiarkę „Burdik”, kombajn „Buckeye” oraz kosiarkę „Samuelson”. Do lat 70. wszystkie tereny użytkowe w ekonomiach były drenowane i osuszane. Potrzebne do tego przedsięwzięcia materiały, w tym drewno i rury, pochodziły z własnej produkcji, która skupiona była w dwóch fabrykach w Wieprzu i Dankowicach.

Poza uprawą roślinną ważną dziedziną działalności dóbr rolnych było rybołówstwo. Państwo żywieckie leżało w dorzeczu dwóch rzek: Koszarowy i Soły. Podzielono je na 15 rewirów rzecznych, w których prowadzono tzw. dziki połów ryb. Ponadto w ekonomiach budowano stawy w celu prowadzenia hodowli ryb. W roku 1871 prowadzono połowy na 234 morgach terenów wodnych, z których otrzymano 22 736 kg ryb, co stanowi średnio 97 kg ryb z 1 morgi¹³. W tym roku największą ilość ryb pozyskano w Dankowicach – 16 520 kg, w Kaniowie – 3696 kg, w Obszarze – 2520 kg. Znaczenie tej dziedziny gospodarki spadło wraz z oddaniem Dankowic w dzierżawę.

Dochodową gałęzią działalności w majątkach rolnych Obszar i Wieprz było gorzelnictwo. W roku 1877 łącznie w obu gorzelniach wyprodukowano 1273 hektolitry spirytusu, co przy dość wysokiej cenie za 1 hektolitr, wynoszącej wówczas 32 fl dawało niemały dochód ok. 40 tysięcy florenów¹⁴. Dystrybucją całej produkcji wytwarzanych trunków zajmowała się gęsta sieć karczm i gospód, jaka pokrywała cały teren państwa żywieckiego, co w sposób dodatni wpływało na uzyskiwanie z propinacji alkoholu dużych profitów.

Oprócz majątków rolnych w zarządzie własnym w skład dóbr żywieckich wchodziły jeszcze ekonomie w dzierżawie. W roku 1871 było ich 6 o łącznej liczbie 12 folwarków. Albrecht Fryderyk od początku swego panowania skłaniał się w stronę puszczenia w dzierżawę nierentownych, kosztownych majątków. Forma

¹¹ APK-OŻ, DDŻ, sygn. 253 – Majątek rolny. Obszar, korespondencja 1871–1931.

¹² APK-OŻ, DDŻ, sygn. 81 – Dünger-Aufwand im Cultur-Jahre 1877.

¹³ APK-OŻ, DDŻ, sygn. 81 – Statistische... 1871–1880.

¹⁴ Ibidem.

dzierżawy była dość korzystna, ponieważ przy minimum nakładów i zaangażowania pozwalała na łatwy i szybki zysk w postaci czynszu opłacanego rocznie od powierzchni użytków w danym majątku.

Umowy najmu majątków rolnych były zawierane na okres dwunastu lat. Nie oznaczało to jednak niemożności sprawowania przez ten czas kontroli nad tymi dobrami przez Dyрекcję Dóbr Żywieckich, wręcz przeciwnie. Na podstawie analizy kontraktów dzierżawnych można zauważyć, iż administracja żywiecka zastrzegła sobie zawsze prawo do inspekcji dóbr, przesyłania co roku dokumentacji z prowadzonej przez dzierżawcę działalności gospodarczej, (co wyrażało się w corocznym sporządzaniu planu gospodarczego), narzucała mu pewne zobowiązania wynikające również z użytkowania budynków i pól¹⁵. Dzierżawca musiał corocznie sprawdzać stan zabudowań i w razie ich złej kondycji winien był przeprowadzić remont, po części na swój koszt, ponadto nie mógł swoimi działaniami doprowadzić do pogorszenia żyzności użytkowanych przez siebie pól, co nakładało na niego obowiązek dokładnego ich nawożenia. Dzierżawca czerpał pożytki ze sprzedaży pól rolnych, choć często Dyrekcja zastrzegła sobie, że nie może on sprzedawać buraków pastewnych i obornika. W dobrach dzierżawionych istniał również odgórny, narzucony z Żywca cennik płac, jakie przysługiwały chłopom za pracę na polu folwarcznym. Dzierżawca musiał przestrzegać tej taksy, do czego został zobligowany w kontrakcie najmu.

Pomimo tak wielu ograniczeń ze strony Dyrekcji wszystkie dobra rolne, poza dwoma ekonomiami w Obszarze i Wieprzu, były od 1876 roku w dzierżawie. Średnio ich obszar nie przekraczał 1000 mórg. Były to majątki: Bestwiła i Komorowice, Bestwinka, Brzeszcze, Czaniec, Dankowice, Dziadowizna, Jawiszowice, Kaniów i Mirowiec, Lipowa, Skidzin i Przecieszyn. Obszar wszystkich majątków w dzierżawie wynosił w roku 1877 5948 mórg¹⁶. Dzierżawcy zobowiązani byli do zapłaty czynszu rocznego po wcześniej ustalonej stawce za morgę gruntu użytkowego. Wysokość tej kwoty zależała przede wszystkim od klasy gruntów w danym majątku, oprócz tego istniała tendencja stosowania niższych stawek jednostkowych dla dóbr, które miały bardzo dużą powierzchnię, np. dla majątku Kaniów i Minowiec stawka ta wynosiła 8,14 fl za 1 morgę, przy czym dotyczyła łącznie obszaru o wielkości 883 mórg, natomiast dla dóbr Dankowice o powierzchni dzierżawy 279 mórg suma ta była wyższa i wynosiła 14,31 fl.

Dzierżawa majątków rolnych przynosiła Albrechtowi Fryderykowi niemałe pieniądze, rocznie była to suma około 50 500 fl. Kwota ta stanowiła 2/3 ogólnej sumy płaconych rocznie przez Albrechta podatków z działalności gospodarczej i własności na Żywiecczyźnie (w 1877 roku obciążenia podatkowe dóbr wynosiły 86 881 fl). Sam dochód z majątków rolnych nie stanowił więc wystarczającego zabezpieczenia finansowego dla arcyksięcia, dlatego też w latach 70. XIX wieku doprowadził on do ograniczenia udziału gospodarki rolnej w planowanych zyskach, na korzyść rozwoju przemysłu, głównie przetwórstwa drewna i browarnictwa.

¹⁵ APK-OŻ, DDŻ, sygn. 784 – Majątki ziemskie w dzierżawie.

¹⁶ APK-OŻ, DDŻ, sygn. 81, Verpachtete Oeconomien.

The Agrarian Activity of Żywiec Administration in Albrecht Frederick Habsburg's Estate during 1871–1880

Abstract

In the 19th century in Western Galicia, on the territory of the former Żywiec country of the Wielopolski family, there existed an estate whose owners were the Habsburgs. Żywieckie lands were linked with that family from 1808 to 1944, and their biggest development took place during the reign of Archduke Albrecht Frederick (1838–1895). The period (1847–1895) was characterised by increased industrialisation and development of modern farming. Żywieckie estate was connected with Cieszyn Chamber until 1847, when Albrecht detached Żywieckie and created a separate administration for the Galician property, namely the Management of Żywieckie Property, headed by a director-in-chief who replaced Archduke and managed all activities in Albrecht's estate. In the years 1871–1880, the Management was divided into seven sections, and after 1875 into eight, each of which conducted a different sphere of activity. Thus, among others, there functioned offices of forestry, industry, building and agrarian economy, which farms were subject to. Żywiec administration was alert and headed activities led on the lands in three sectors, namely farming, forestry and industry.

The agrarian activity was concentrated in the so-called "economies" which Żywiec administration gave for lease or held in own management. On average 6–8 economies in the total number of 12–15 farms were on lease during the analysed period. Farms in own management in 1871 consisted of 4 rural districts: Dankowice, Lipowa, Obszar and Wieprz with 17 farms. Until 1880 administration gave Dankowice and Lipowa for lease. The agrarian activity in the estate was conducted in four directions: crop production, breeding, fishing, dairy production and propination. In agrarian production, the main branch was cereals and root crops. In popular use were both manure and chemical fertilizers. In Dankowice, Wieprz and Lipowa, dairy animals and sheep prevailed as they supplied milk for the production of cheese that was popular in Vienna and produced in Wieprz and Dankowice. The biggest income came from propination, thanks to a dense network of inns and distilleries. In the studied period farming was generally not very profitable, and that was why after 1880, Żywiec administration started limiting its agrarian activities for the benefit of timber processing and beer making.